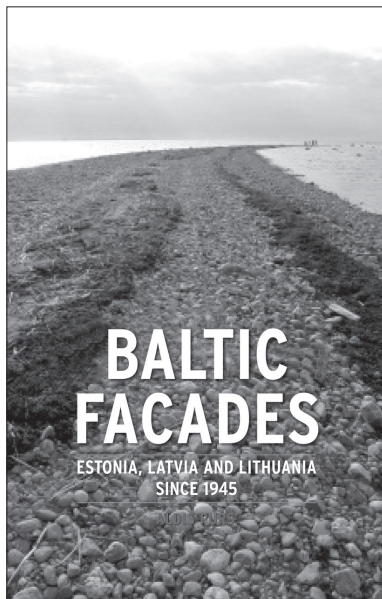

RECENZIJAS

Aldis Purs. *Baltic Facades. Estonia, Latvia and Lithuania since 1945*. London: Reaktion Books, 2012. 203 p.
ISBN 978 1 86189 896 8

Grāmatu par triju valstu – Igaunijas, Latvijas, Lietuvas – vēsturi vēsturnieks Aldis Purs sāk ar precīzu norādi ne tikai par tās potenciālo auditoriju (intelektuāli zinātkāri lasītāji, nosaucot plejādi konkrētu profesiju), bet arī par tiem, kam grāmata nav domāta (profesionāli vēsturnieki, politiologi, ekonomisti, to skaitā Baltijas speciālisti). Pura mērķis ir piedāvāt lasītājam izjust Baltijas valstis,

nevis akadēmiski informēt, un viņa pieejas stilistika ir pakārtota minētajam mērķim, kas būtu jāņem vērā grāmatas vērtēšanā.

Recenzijas autore, pirmkārt, kā Latvijas iedzīvotāja, otrkārt, kā vēsturniece pieder pie lasītājiem, kurus Purs neredz kā sava darba patērētājus. Tomēr ir iespējams formulēt pat vairākus iemeslus, kas grāmatu dara interesantu ne tikai starptautiskajā, bet arī nacionālajā līmenī. Pirmkārt, tā sniedz iespēju vajadzības gadījumā strauji atsaukt atmiņā pagātņi pēc 1945. gada visu triju valstu vēsturē, jo, lai gan stāsts par triju Baltijas valstu pagātņi jau arī pirms šī darba ir bijis lasāms vienos vākos, tieši Pura grāmata izceļas ar to, ka ir aizraujoši lasāma un tās apjoms ir salīdzinoši neliels (203 lappuses). Otrkārt, lasītāju uz priekšu dzen intriga, vai autoram tiešām izdosies izpildīt solīto, proti, atmaskot mītu par vienu, saskaņotu Baltijas identitāti (“the myth of a single, coherent Baltic identity”). Treškārt, grāmatas atsauces un pielikums (ieteicamās literatūras saraksts) netieši no sava veida letargijas varētu uzraut kājās vietējos vēsturniekus, jo uzskatāmi parāda, ka visās trijās Baltijas valstīs izdoto pētījumu, pat ja tie ir

publicēti angļu valodā, kvalitāte tā sauktajos Rietumos tiek apšaubīta. Piemēram, ieteicamās literatūras sarakstā ir 45 grāmatas, no kurām tikai viena ir izdota kādā no aprakstītajām valstīm (Igaunijā). Līdzīgi ir ar atsaucēm – no 88 atsaucēm tikai divas norāda uz grāmatām, kas ir izdotas Rīgā. Šim faktam vajadzētu rosināt Latvijas vēsturniekus censties savus pētījumus publicēt arī Rietumu izdevniecībās.

Lai atbildētu uz svarīgāko jautājumu, kas lasītājam palīdzētu veidot priekšstatu par grāmatas vērtību, jāaplūko, kā Pūrs konstruē savu stāstu, kura rezultātam vajadzētu būt solījuma izpildei, proti, mīta par vienīgo, saskaņoto Baltijas identitāti atmaskošana. Domāju, nav vērts iedziļināties jautājumā, vai tas tiešām ir mīts vai tomēr tikai stereotipiski priekšstati, kas pastāv kaut kur Rietumu pasaulē kādā konkrētā sociālā grupā.

Grāmatas spēcīgā puse ir problemātikas formulējums un izturētā koncentrēšanās uz identitātes tēmu, ko autors īpaši uzsver, sakot, ka pētījumu vienojošie jautājumi ir par to, kā Baltijas valstis uztvēra sevi un kā iztēlojās citus tās redzam (13. lpp.). Pura piedāvātajā Baltijas valstu pagātnes pēc Otrā pasaules kara skaidrojumā svarīga nozīme ir 'dalīto nelaimīgo pieredžu' ('shared unhappy experiences') konceptam, kas koncentrēts vairāk uz 20. gadsimta otrās puses padomju okupācijas pieredzi, visu triju neatkarīgo valstu nelikumīgu transformēšanu par sociālistiskajām padomju republikām un sekojošo sovjetizāciju. Tieši 'shared unhappy experiences' ļauj triju dažādu valstu – Igaunijas, Latvijas un Lietuvas – pagātnei apvienot vienā naratīvā.

Darba struktūra citā gadījumā (bet ne Pura darbā) varētu būt identitāšu tēmu neatgriezeniski izšķīdinājusi politiskajā vēsturē, kuras grāmatā nav maz. Tomēr, kaut arī faktiski lielākā daļa pētījuma, kas organizēts sešās nodaļās, ir ekskurss politiskajā vēsturē (pirmās trīs nodaļas), kam seko ieskats ekonomiskajā attīstībā (ceturtā nodaļa), līdz autors nonāk pie sava vēstījuma kulminācijas par identitāti (piektajā nodaļā; 153.–171. lpp.), lai galu galā noslēdzošajā sestajā nodaļā izvirzītu dažas perspektīvas, Pūram sekmīgi ir izdevies noturēt identitātes asi. Turklāt to negaidīti spēcīgi balsta tieši ekonomiskās attīstības apraksts, kas izpilda autora solījumu ievilināt lasītāju Baltijas valstu izjūtā, vietas sajūtā (16. lpp.). Tiesa, viņš nav skaidrojis, par kādām identitātēm ir runa – lasītājs pats var pieņemt, bet ne zināt, ka gar viņa acīm autors aizizbina gan politiskās un sociālās, gan kultūras identitātes, tās konkrēti nedefinējot. Identitātes tekstā ir atstātas tādā

“pats par sevi saprotams” situācijā, nenorādot, ka vienviet, iespējams, runa ir par vienas valsts, citviet – par kādu sociālo grupu identitāti otrā valstī, bet, kā tieši tās iekļaujamā priekšstatā par Baltijas identitāti, lasītājam jāizdomā pašam.

Pura piedāvātais stāsts tiešām nav enciklopēdisks notikumu apraksts un nav arī smagnēja politiskās vēstures atskaite. Autoram izdodas ievilkt lasītāju politiskajā vēsturē, izmantojot publicistisku stilistiku. Piemēram, formulējot savā ziņā retoriskus, jo tekstā neatbildētus, bet lasītāja iztēli rosinošus jautājumus. Politiku viņš piedāvā uztvert caur lakoniskiem politiķu raksturojumiem, padarot to personisku. Iezīmējot politiskos virzienus pirmajās demokrātiskajās pēcpadomju parlamenta vēlēšanās, viņš provocē lasītāja domu, piemēram, jautājot, vai Edgars Savisārs var piedāvāt kreisu alternatīvu Igaunijā vai tomēr viņa platforma bija vecais padomju vīns jaunā pudelē (98. lpp.). Tāpat viņš ne tikai apzināti pārspilē kādas tendences, lasītāju par to brīdinot (116. lpp.), bet arī ievij naratīvā personisko pieredzi, izstāstot paša noklausīto, redzēto u.tml., kā pasakā, kas mēdz beigties ar formulu “arī es tur biju, medu ēdu, pienu dzēru”, izceļot šo subjektivitāti kā stāstījuma blakusvērtību, kas ļauj iegūt lasītāja uzticību. Par gadsimtiem ilgi Baltijas valstīs izplatītā papildus pārtikas iegūšanas avota – sēņu lasīšanas mežā – paliekām mūsdienu Latvijas iedzīvotāju tradīcijās viņš raksta, ka šīs nepieciešamības pēdas ir izdzīvojušas līdz mūsdienām, par ko liecina paša autora novērojums, noklausoties divu pavecāku latviešu sarunu, kādā veidā indīgas sēnes var padarīt ēdamas (115. lpp.). Tādam paņēmienam piemīt īpaša atraktivitāte, tāpat kā leģendu pieminēšanai. Piemēram, par Kārli Ulmani, “Latvijas diktatoru no 1934. gada līdz padomju okupācijai 1940. gadā”, kurš kafijas tasē esot bēris tieši trīs karotītes cukura – pa vienai uz katru nacionālo cukurfabriku, kuras 30. gadu beigās lielā mērā subsidēja autoritārā valsts vara (121. lpp.). Šis publicistiskās epizodes tekstā konkrētos piemēros skaidro Baltijas valstu lauksaimniecisko identitāti starpkaru periodā. Autors pierāda arī dažu vēsturinieku nacionālistu nacionālajās historiogrāfijās pausto apgalvojumu nepamatotību. Purs raksta, ka tas, ka izmaiņas etnisko grupu proporcijās spēcīgā padomju varu un vājināja igauņu un latviešu etnisko stiprumu, bija tikai padomju režīmam veiksmīgs blakusefekts. Viņš uzsver, ka ir maz pierādījumu pieņēmumam, ka padomju plānotāji krieviski runājošos strādniekus ievada ar tādu īpašu nolūku. Ja tā

būtu bijis, tad līdzīgi agresīvas izmaiņas iedzīvotāju sastāvā būtu notikušas arī Lietuvā, kas visagresīvāk pretojās padomju varas atkal uzspiešanai (129. lpp.; sk. citus piemērus 64., 66., 125., 138., 155., 160. lpp.).

Pētījums galu galā izrādās veidots kā naratīvs apļa kompozīcijā – Purs naratīvu sāk ar notikuma atstāstu par to, kā Igaunijas valsts prezidents Tomass Hendriks Ilvess 1999. gadā dekonstruēja Baltijas identitāti, apgalvojot, ka trīs Baltijas valstis vieno tikai pagātnes traumatiskā pieredze. Autors vēstījumu nobeidz, atgriežoties pie Ilvesa, kurš mainīja viedokli pēc vairākiem gadiem 2007.–2008. gadā, kad radās draudi, ka nākotnē Baltijas valstis atkal varētu piedzīvot ‘shared unhappy experiences’, jo tobrīd Igauniju bija piemeklējis kiberuzbrukums un Krievija bija iebrukusi Gruzijā. Ilvess bija to politiķu avangardā, kas tolaik aizstāvēja ideju par Baltijas vienotību un solidaritāti, sakot, ka, ja Igaunija, Latvija un Lietuva krīt, ja tās kolektīvi pazūd vai kļūst par atjaunotās teritoriālās agresijas vai iebiedēšanas upuriem, tās to darīs kopīgi kā Baltijas valstis, un, iespējams, tās arī pretosies kā Baltijas valstis (183. lpp.). Grāmatas nobeigumā formulētās perspektīvas Purs noslēdz ar prognozi: ja Igaunija, Latvija, Lietuva sekmīgi integrēsies Eiropas Savienībā, kļūstot par pārtikušām dalībvalstīm, tad to kopējā Baltijas identitāte, kas baltās uz ‘shared unhappy experiences’ virknēm, būs attiecināma tikai uz vēstures grāmatām (184. lpp.). Vai tā tiešām notiks, rādīs nākotne. Purs pieļauj, ka Latvija un Lietuva iekļūs eirozonā 2015. gadā, ja ne vēlāk (106. lpp.), citviet viņš raksta, ka – tikai nākamo piecu–desmit gadu laikā, rēķinot no 2012. gada (151. lpp.). Kā zināms, Latvija eirozonā ir no 2014. gada 1. janvāra, bet Lietuva – no 2015. gada 1. janvāra.

Kopumā jākonstatē, ka autors ir lieliski izpildījis izvirzīto mērķi – ievilināt lasītāju Baltijas valstu kā vietas izjūtā, tāpēc runāt par kādām grāmatas vājjajām pusēm nav pat pamata. Cita lieta, ka var pamanīt dažus faktus, kas liecina par automātisku Baltijas pieredzes pielīdzināšanu Rietumeiropā piedzīvotajam, piemēram, homoseksuāļu iznīcināšanu nacistu okupācijas laikā Otrajā pasaules karā, jo vismaz Latvijā par to pagaidām pētījumu vispār nav (58. lpp.). Visticamāk, grāmatas redaktors vienviet nav pamanījis kļūdu par Latvijas un Lietuvas iestāšanās datējumu Eiropas Savienībā (2002. gadā – 105. lpp.), bet tālāk tekstā tas ir koriģēts atbilstoši reālajam 2004. gadam (146. lpp.). Bet tāda veida nepilnību vairāk arī nav.

Alda Pura grāmata, manuprāt, ir veiksmīgs piemērs, kā faktiski sarežģītās 20. gadsimta politiskās vēstures problemātiku publicistiski aizraujoši reprezentēt starptautiskajā vidē Igaunijas, Latvijas, Lietuvas pagātnei nepārzinošiem lasītājiem, kas tajā nemeklē akadēmisku detalizētību.

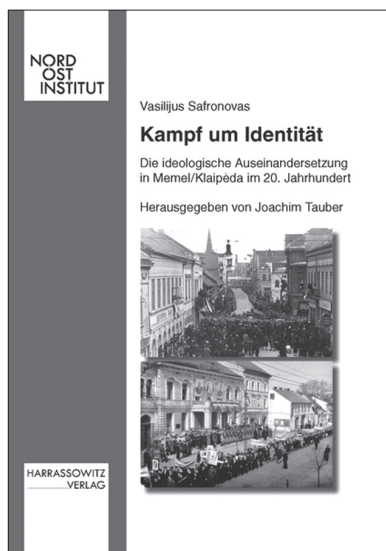
Ineta Lipša

Vasilijus Safronovas. *Kampf um Identität: Die ideologische Auseinandersetzung in Memel/Klaipėda im 20. Jahrhundert.*

(Veröffentlichungen des Nordost-Instituts, Bd. 20).
Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2015, 342 S.
ISBN 9783447103527

Lietuvas vēsturnieka Vasilijus Safronova grāmata “Cīņa par identitāti: ideoloģiskie kari Mēmelē/Klaipēdā 20. gadsimtā” tapusi kā rezultāts 2011. gadā Klaipēdas

Universitātē aizstāvētai disertācijai un tajā pašā gadā lietuviešu valodā izdotai monogrāfijai “Pagātne kā konfliktu avots: identitāšu ideoloģiju konkurence Klaipēdā 20. gadsimtā”.¹ Lasītājiem vācu valodā tiek piedāvāts šī darba korigēts un uzlabots variants. Darbā tiek analizētas nacionālās vai nacionālisma ietekmētās identitāšu ideoloģijas Mēmeles/Klaipēdas apgabalā. Autors tās nodala no reliģiskajām, sociālajām u.c. “nenacionālajām” identitāšu ideoloģijām, starp kurām gan, manuprāt, striktas robežas nevar novilkt. V. Safronovs balstās uz konstruktīvistu pieņēmumu, ka cilvēku kolektīvās identitātes veido publiskā komunikācija, kura tad rada savdabīgu publiskajā sfērā

¹ Vasilijus Safronovas (2011). *Praeitis kaip konflikto šaltinis: tapatybės ideologijų konkurencija XX amžiaus Klaipėdoje*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.